

Ταφή ή καύση των νεκρών; Ιστορικοκανονική θεώρηση

(Παναγιώτης Επαμ. Χριστινάκης, αναπληρωτής καθηγητής της θεολογικής σχολής
του παν/μίου Αθηνών και δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω

Πηγή: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/tafi_i_kaysi_hristinakis.html)

I

1. Τό θέμα τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς τύχης τῶν σωμάτων τῶν νεκρῶν ἔχει ἀπασχολήσει ἤδη πολλούς καί ἐπιφανεῖς ἐρευνητές, Ἕλληνες καί ξένους, καί ἡ σχετική μέ τό θέμα αὐτό βιβλιογραφία, ὅπου μπορεῖ ὁ ἐνδιαφερόμενος νά δεῖ τίς διάφορες ἀπόψεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ, εἶναι πλούσια. Ἀπό τήν ἐρευνα πού ἤδη ἔχουν διεξαγάγει ἄλλοι, κρίνω ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀναφέρω ἐδῶ συντόμως μερικά στοιχεῖα χρήσιμα γιά τήν περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ θέματός μου:

α) Ἡ ταφή τῶν νεκρῶν καί ὄχι ἡ καύση ἢ ἄλλοι τρόποι μεταχειρίσεως τοῦ νεκροῦ σώματος εἶναι φαινόμενο πανανθρώπινο. Εἶναι ὁ κανόνας γιά τήν συντριπτική πλειοψηφία τῶν ἐθνῶν, τῶν λαῶν, τῶν θρησκειῶν, σέ τόσο μεγάλη ἔκταση, ὥστε οἱ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις πού ἔχουν ἤδη ἐπισημανθεῖ ἀπό ἄλλους, δέν ἀνατρέπουν αὐτόν τόν κανόνα, ἀλλά ἀντιθέτως τόν ἐπιβεβαιώνουν: Αἰγύπτιοι, Ἀσσυροβαβυλώνιοι, Χετταῖοι, Φιλισταῖοι, Πέρσες καί ὅλοι οἱ λοιποὶ ἀρχαῖοι λαοί, ἀλλά καί φυλές πρωτόγονες καί ἀπολίτιστες, πού μελέτησε καί μελετᾷ ἡ Ἐθνογραφία, στήν συντριπτική τους πλειοψηφία καί κατά κανόνα θάπτουν τοὺς νεκρούς των.

β) Οἱ πρόγονοί μας, ἀρχαῖοι Ἕλληνες, κατά κανόνα ἔθαπταν τοὺς νεκρούς των μέ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις πού ὀφείλονται σέ εἰδικές περιστάσεις πολέμου ἢ ἄλλους περιστασιακούς λόγους.

γ) Ἀλλά καί οἱ Ἑβραῖοι ἔθαπταν τοὺς νεκρούς των, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Herman Schutz μέ τήν Ὑφηγεσία του "Das Todenrecht im Alten Testament" (= Τό Δίκαιο τῶν νεκρῶν στήν Παλαιά Διαθήκη). Τό ἴδιο προκύπτει καί ἀπό τίς σχετικές ἐργασίες τῶν Ἑλλήνων Παλαιοδιαθηκολόγων, Β. Βέλλα, ἀ. Χαστούπη, Ἡ. Οἰκονόμου, Ν. Παπαδόπουλου κ.ἄ. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ μῆ ἐνταφιασμός στήν Π.Δ. ἀντιμετωπίζεται ὡς τιμωρία. Ἡ κατάκαυση τῶν

Σοδόμων καί τῶν Γομόρων καί ἡ κατ' ἀκολουθία καύση τῶν ἀνθρώπων καί μή ταφή αὐτῶν, ὀφείλεται στήν ἁμαρτία των καί ἐπιβάλλεται ἀπό τόν Θεό ὡς τιμωρία. Ὁ κατακλυσμός τοῦ Νῶε, πού εἶχε ὡς συνέπεια τόν θάνατο καί τόν μή ἐνταφιασμό τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, ἐπιβάλλεται ἀπό τόν Θεό σάν τιμωρία γιά τίς ἁμαρτίες των. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά ἐπί μέρους ἐλάχιστες περιπτώσεις ἐγκλημάτων, τῶν ὁποίων ὁ δράστης τιμωρεῖται, ἐκτός τῶν ἄλλων ποινῶν, καί μέ τήν ποινή τῆς μή ταφῆς τοῦ νεκροῦ σώματός του. Ἔτσι στό Λευϊτ. κ' 14 ὀρίζεται: *"ὅς ἐάν λάβῃ γυναῖκα καί τήν μητέρα αὐτῆς, ἀνόμημά ἐστιν· ἐν πυρί κατακαύσουσιν αὐτόν καί αὐτάς, καί οὐκ ἔσται ἀνομίαν ἐν ὑμῖν."*

Τό νά λάβει λοιπόν κάποιος ὡς γυναῖκες του μάνα καί κόρη θεωρεῖται τόσο μεγάλο ἀνόμημα, ὥστε νά ἐπιβάλλεται καί κατά τῶν τριῶν συμμετόχων σ' αὐτή τήν συμπεριφορά ἡ ποινή τοῦ θανάτου καί ἡ καύση τῶν σωμάτων των, γιά νά μήν ὑπάρχει πλέον ἀνομία μεταξύ τῶν ζώντων. Ἀλλά καί ὁ Ἰούδας, ὅταν νόμισε ὅτι ἡ Θάμαρ, ἡ γυναῖκα τοῦ νεκροῦ υἱοῦ του, εἶχε πορνεύσει (στήν πραγματικότητα δέν εἶχε γίνει αὐτό) διέταξε νά τήν φέρουν μπροστά του γιά νά κατακαυθεῖ (Γέν. λη' 24). Καί κατά τό Λευϊτ. κα' 9: *"θυγάτηρ ἱερέως ἐάν βεβηλωθῇ τοῦ ἐκπορνεῦσαι... ἐπί πυρός κατακαυθήσεται"*.

Ἀκόμη, ἡ περιγραφομένη στήν Π.Δ. κατάκαυση βρεφῶν ἢ μικρῶν παιδιῶν στήν πυρακτωμένη κοιλία τοῦ μεταλλικοῦ ἀγάλματος τοῦ εἰδωλολατρικοῦ Θεοῦ Μολώχ μόνο ὡς ἀποκρουστέα καί ἀπόβλητη εἰδωλολατρική πράξη μπορεῖ νά θεωρηθεῖ. Τέλος, καί ἡ περίπτωση τῆς παρ' ὀλίγον θυσίας τοῦ Ἰσαάκ, ὁ ὁποῖος εἶχε τεθεῖ ἐπί βωμοῦ ἐπάνω σέ ξύλα, γιά νά σφαγεῖ καί νά προσφερθεῖ σάν θυσία ὀλοκαυτώματος στό Θεό, πράγμα πού τελικῶς δέν ἔγινε μέ ἐπέμβαση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, δηλώνει τήν κατάργηση ὅχι μόνο τῶν ἀνθρωποθυσιῶν γενικῶς, ἀλλά καί τῆς καύσεως τοῦ νεκροῦ σώματος. Ἐναντι αὐτῶν τῶν περιπτώσεων, στίς ὁποῖες ἡ καύση τῶν νεκρῶν ἐπιβάλλεται ὡς τιμωρία γιά πολύ βαρέα ἁμαρτήματα καί ἐπομένως ἐξ ἀντιδιαστολῆς δέν ἐπιτρέπεται γιά μή ἁμαρτωλούς, ὡς ἀποτελοῦσα ἐξαιρέση ἢ ἀνωμαλία, ὑπάρχει πλῆθος μαρτυριῶν στήν Παλαιά Διαθήκη, πού ἀποδεικνύουν πλήρως ὅτι εἰς αὐτήν διδάσκεται καί ἐφαρμόζεται ἡ ταφή τῶν νεκρῶν ὡς ὁ μόνος κανονικός τρόπος ἀντιμετωπίσεως τοῦ θέματος τῆς μεταχειρίσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων. Τοῦτο ἄλλωστε δέν ἀμφισβητεῖται ἀπό κανένα, γι' αὐτό δέν θά μᾶς ἀπασχολήσει περαιτέρω.

2. Κρίνοντας τό κατά τά ἀνωτέρω πανανθρώπινο φαινόμενο τῆς ταφῆς καί ὄχι καύσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων, πού παρατηρεῖται τόσο σέ ὀργανωμένες κοινωνίες, ὅσο καί σέ κατά φύση καί πρωτογόνως ζήσαντες ἢ ζῶντες ἀνθρώπους, κοινότητες ἢ φυλές, δέν θεωρῶ τολμηρό νά διατυπώσω τήν ἀποψη ὅτι πρόκειται γιά στοιχεῖο τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἐπί τοῦ ὁποῖου ἐφαρμόζεται τό

περίφημο χωρίο του Ἀπ. Παύλου: "Ὅταν γάρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσὶν νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως..." (Ρωμ. β' 14-15), μέ τὸ ὁποῖο καθὼς καὶ μέ ἄλλες χριστιανικὲς μαρτυρίες ἐξαίρεται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ὡς τήρηση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ἀκόμη καὶ ἐκεῖ πού δέν ὑπῆρχε ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη.

Ἡ ἀντιμετώπιση ἐξάλλου τοῦ θέματος τῆς ταφῆς καὶ ὄχι καύσεως τῶν νεκρῶν στὴν Π.Δ. ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, διότι ἡ Π.Δ. ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερα, ὀρθῶς ἐρμηνευομένη ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Κ.Δ. καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, νὰ ἀποτελεῖ πηγὴ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως ὡς μέρος τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

II

Στὴν Κ.Δ. ὁ μόνος γνωστός τρόπος μεταχειρίσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων εἶναι ὁ ἐνταφιασμός. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς Χριστός διὰ τῶν λόγων καὶ τῆς πράξεώς Του ἐπιδοκιμάζει αὐτὸν τὸν τρόπο. Ἔτσι, ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια πληροφοροῦμεθα ὅτι, ἐνῶ ὁ Κύριος ἦταν ἀκόμη ζωντανός, λίγο πρὸ τοῦ πάθους Του, ἡ Μαριάμ ἄλειψε τοὺς πόδες Του μέ πολὺτιμο μύρο. Τότε ὁ Ἰούδας, διαφωνῶντας μέ αὐτὴν τὴν πράξη, παρατήρησε ὅτι αὐτὸ τὸ πολὺτιμο μύρο θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ πωληθεῖ καὶ τὰ χρήματα νὰ δοθοῦν στοὺς πτωχοὺς. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν, ὅπως τὴν καταγράφει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, εἶναι χαρακτηριστικὴ. "Ἄφες αὐτὴν ἵνα εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου ποιήσῃ τοῦτο. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε" (Ἰωάν. ιβ' 7).

Συνεπῶς, ἐδῶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός γνωρίζει ὅτι μετὰ τὸ πάθος Του θὰ ἐπακολουθήσει ὁ ἐνταφιασμός Του καὶ σαφῶς τὸν ἐγκρίνει, διδάσκοντας μάλιστα ρητῶς ὅτι ἀξίζει ἡ δαπάνη τοῦ πολυτίμου μύρου γιὰ τὰ νεκρὰ σώματα, πράγμα πού προτιμᾷ ἀπὸ τὸ νὰ δοθοῦν τὰ χρήματα τῆς δαπάνης αὐτῆς στοὺς πτωχοὺς, γιὰ τοὺς ὁποίους ὡς γνωστόν, τόση μεγάλη μέριμνα ἔλαβε. Εἶναι ἐπίσης γνωστό ὅτι ὁ Κύριος τελικὰ πράγματι ἐνταφιάστηκε μετὰ τὸ πάθος Του καὶ ἡ διαδικασία τοῦ ἐνταφιασμοῦ Του, ὅπως περιγράφεται στὴν Κ.Δ. καὶ ἰδιαίτερα στό Ματθ. κζ' 57-61, διδάσκει πολλὰ γιὰ τὸ θέμα μας. Κατὰ τὸ ἀπόσπασμα αὐτό ὁ πλούσιος Ἰωσήφ ἀπὸ Ἀριμαθαίας ζήτησε καὶ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Πιλάτο τὸ σῶμα τοῦ κατὰ τὴν σάρκα θανατωθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ τύλιξε σὲ καθαρὴ σινδόνα καὶ τὸ τοποθέτησε στὴν θύρα τοῦ μνημείου. Μέ τοὺς ἀνωτέρω λόγους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνταφιασμοῦ Του κρίνουμε ὄχι τολμηρό νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἐξαγιάστηκε ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν ὡς σωστὴ πράξη ἀντιμετωπίσεως τῶν νεκρῶν χριστιανῶν, πού εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι μιμητές Χριστοῦ. Ὅπως δηλαδὴ πιστεύουμε ὅτι ἀκόμη καὶ ἄψυχοι τόποι, ὅπως εἶναι ὁ φρικτός Γολγοθᾶς, ὁ Πανάγιος Τάφος, τὸ Σπήλαιον τῆς Γεννήσεως κ.ἄ.

ἐξαγιασθηκαν ἀπό τήν παρουσία εἰς αὐτούς τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλά καί μέ τό θάνατό Του ἐξαγιαζονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα καί πολλά ἄλλα, ὅπως ὁ γάμος πού ἔγινε μυστήριον, διότι τό εὐλόγησε μέ τήν παρουσία Του στό γάμο τῆς Κανᾶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, τό βάπτισμα, ἡ θεία Εὐχαριστία καί τά λοιπά μυστήρια, τῶν ὁποίων ἡ σύσταση ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀνάγεται στήν θεία βούληση.

Τό ἴδιο καί ἐδῶ νά δεχθοῦμε ὅτι ἔχουμε παράδοση ἀπό τόν ἴδιο τόν Κύριο τῆς ταφῆς ὡς ὀρθοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων. Ἀφοῦ Ἐκεῖνος ἐπέλεξε γιά τόν ἑαυτόν του τήν ταφήν καί ἔτσι τήν ἐξαγίασε, δέν ὑπάρχει λόγος νά ἐγκαταλείψουμε τό παράδειγμα πού μᾶς ἀφῆκε, ιδιαίτερα μάλιστα ἀφοῦ συνδέεται μέ τήν ἀνάσταση ὄχι μόνο τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλά καί τῶν δικῶν μας σωμάτων, κατά τρόπον πού ἀποτελεῖ μυστήριον γιά τήν Ἐκκλησία μας.

Στό σημεῖο αὐτό ἴσως προβληθεῖ ἡ ἔνστασις ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός βρῆκε μιά παράδοση ἰουδαϊκή, τήν ὁποία ἀπλῶς δέν θέλησε νά καταργήσῃ γιά τόν ἑαυτό Του. Μιά τέτοια ἔνστασις ὅμως θά παραγνώριζε ὅτι ὁ Ἰησοῦς κατάργησε πολλές συνήθειες καί παραδόσεις τῶν Ἰουδαίων, ἀκριβῶς διότι ἦσαν ἐσφαλμένες ἢ ἀτελεῖς. Τίς ἐσφαλμένες αὐτές παραδόσεις, πού οἱ Φαρισαῖοι ἐνεφάνιζαν σάν διδασκαλίες τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰησοῦς τίς χαρακτηρίζει ὡς "ἐντάλματα ἀνθρώπων" (Ματθ. ιε' 9) καί γι' αὐτές τίς παραδόσεις των οἱ Φαρισαῖοι ἀκούουν τά ἀκόλουθα ἐλεγκτικά καί ἐπικριτικά λόγια τοῦ Ἰησοῦ: "Διατί καί ὑμεῖς παραβαίνετε τήν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ διά τήν παράδοσιν ὑμῶν;... καί ἠκυρώσατε τόν λόγον τοῦ Θεοῦ διά τήν παράδοσιν ὑμῶν, ὑποκριταί..." (Ματθ. ιε' 6).

Εἶναι σαφές, λοιπόν, ὅτι παραδόσεις τῶν Ἰουδαίων σωστές δέν ἐφαρμόζονται, οὔτε ἐξαγιαζονται, ἀλλά ἀπορρίπτονται καί καταργοῦνται ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό. Τήν τιμή ὅμως τοῦ νεκροῦ σώματος, διά τῆς περιποιήσεως καί τοῦ ἐνταφιασμοῦ, ὁ Ἰησοῦς τήν θέτει τόσο ψηλά, ὥστε στό προσῆκον μέτρο νά τήν προτάσῃ ἀκόμη καί ἀπό τήν βοήθεια πρὸς τούς πτωχοῦς, γιά τούς ὁποίους τόση μέριμνα ἔλαβε. Ἐτσι, ἡ τιμή τοῦ νεκροῦ σώματος καί ὁ ἐνταφιασμός του ἐπιλέγονται τελικά ἀπό τόν Ἰησοῦ ἐνσυνείδητα, καθαγιάζονται καί προβάλλονται ἀπό τόν ἴδιο ὡς παράδειγμα πρὸς μίμηση.

Χαρακτηριστική εἶναι ἀκόμα καί ἡ περιγραφή τοῦ Ματθ. κζ' 5253, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι, ἀμέσως μόλις ὁ Ἰησοῦς ἀφῆκε τό πνεῦμα του ἐπί τοῦ Σταυροῦ, σχίστηκε τό καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, ἔγινε σεισμός, οἱ πέτρες σχίστηκαν "καί τά μνημεῖα ἀνεώχθησαν καί πολλά σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀγίων ἠγέρθησαν καί ἐξεληθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τήν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς τήν Ἀγίαν Πόλιν καί ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς". Καί τό χωρίο τοῦτο ἔχει, φρονοῦμε, ἔντονο δογματικό χαρακτήρα περί τῆς τύχης τῶν σωμάτων μετὰ

θάνατον καί τήν ἀνάστασιν αὐτῶν. Τό παράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ ἀκολούθησε καί ἡ πρώτη χριστιανική κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων, ἡ ὁποία ἐνταφιάζει ὄχι μόνον τόν Πρωτομάρτυρα τοῦ χριστιανισμοῦ Στέφανο (Πράξ. η' 2), ἀλλά ἀκόμη καί τούς ἀποθανόντας σέ ἁμαρτία Ἀνανία καί Σαπφείρα (Πράξ. ε' 6 καί 10). Τό παράδειγμα τῶν τελευταίων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ χριστιανισμός παύει νά ἐφαρμόζει τό ἀρχαῖο ἐβραϊκό δίκαιο τῆς καύσεως τῶν σωμάτων τῶν ἁμαρτωλῶν νεκρῶν. Ἀπό τόν Ἰππόλυτο πληροφοροῦμαστε ἀκόμη περί τῆς ταφῆς πολλῶν Ἀποστόλων (Migne PG 10, 952 B).

Ὁ Ἱερώνυμος κάνει λόγο γιά τόν ἐνταφιασμό τῶν ἀποστόλων Πέτρου, Παύλου, τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου, τῶν εὐαγγελιστῶν Λουκᾶ καί Μάρκου, τῆς μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου καί ἄλλων (Migne PL 23, 1337 D). Ἐνδεικτικά εἶναι τά ὅσα λέγει σχετικῶς μέ τήν ταφή καί ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, κατά τόν ὁποῖο "κοινοί γάρ εἰσὶν τῆς φύσεως νόμοι παρά πᾶσιν ἀνθρώποις, τόν ἀπελθόντα τῆ γῆ κρύπτεσθαι καί ταφῆ παραδίδοσθαι καί τοῖς κόλποις τῆς πάντων μητρός περιστέλλεσθαι γῆς. Καί τούτου οὐχ Ἕλλην, οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐκ εἶ τις ἐκείνων ἀγριώτερος ἐκίνησεν νόμους ποτέ, ἀλλ' αἰδοῦνται καί φυλάττειν ἅπαντες καί οὕτως εἰσὶν ἱεροί καί πᾶσι αἰδέσιμοι".

Περί τοῦ χωρίου τούτου καί ἄλλων σημαντικῶν θέσεων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου βλ. Δ. Πετρακάκου, *Die Toten im Recht nach den Lehre und den Normen des orthodoxen morgenländischen Kirchenrecht und der Gesetzgebung Griechenlands*, Leipzig 1950, σελ. 90 καί ἐξῆς. Καί ὁ Μ. Βασίλειος τονίζει ὅτι κατ' ἀντίθεση πρὸς τήν ἰουδαϊκή ἀντίληψη ὅτι τά νεκρά σώματα εἶναι βδελυκτά, τά λείψανα τῶν ὑπέρ Χριστοῦ ἀποθανόντων εἶναι τίμια: "Καί ὅτε μὲν ἰουδαϊκῶς ἀπέθνησκον οἱ ἄνθρωποι βδελυκτά ἦν τά θνησιμαῖα· ὅτε δέ ὑπέρ Χριστοῦ ὁ θάνατος, τίμια τά λείψανα τῶν ὁσίων αὐτοῦ" (Migne PG 32, 1268 A). Ἀνάλογα διδάσκουν καί οἱ Ἀποστολικές Διαταγές. "Μή παρατηρεῖσθε οὖν τά ἐννομα καί φυσικά νομίζοντες μολύνεσθαι δι' αὐτῶν· μηδέ ἐπιζητεῖτε ἰουδαϊκοὺς ἀφορισμούς ἢ συνεχῆ βαπτίσματα ἢ καθαρισμούς ἐπὶ θίξει νεκροῦ... ὅθεν καί ἡμεῖς, ἐπίσκοποι, καί οἱ λοιποί, ἀπαρατηρήτως ἀπτόμενοι τῶν κεκοιμημένων μή νομίσητε μαίνεσθαι, μηδέ βδελύσσεσθε τά τούτων λείψανα" (Migne PG 1,988 B).

Περαιτέρω, ὁ ἱερός Χρυσόστομος προβάλλει καί τήν σωστή δογματική σημασία τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν πού πρέπει νά γίνεται πρὸς δόξαν Θεοῦ "...κηδεύσωμεν τούς ἀπελθόντας ὡς καί ἡμῖν καί ἐκεῖνοις συμφέρει πρὸς δόξαν Θεοῦ" (Migne PG 59, 467). Ὁ Ὠριγένης χαρακτηρίζει τά ἐνταφιαζόμενα σώματα ὡς ὄργανα ψυχῆς, τά ὁποῖα ἐνταφιάζονται μέ τιμὴν κατὰ τά "νενομισμένα", "ψυχὴν γάρ λογικὴν τιμᾶν μόνην ἡμεῖς ἴσμεν καί τά τοιαύτης ὄργανα μετὰ τιμῆς παραδίδόναι κατὰ τά νενομισμένα ταφῆ" (Ὠριγένης, Κατὰ Κέλσου 8,30).

Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἐπικρίνει ὡς ἀθλιότητα τὴν συμπεριφορὰ κάποιου Γρηγορίου πού δέν ἐπέτρεψε τὴν ταφή νεκρῆς (Migne PG 25, 708 B). Ὁ ἱστορικός Εὐσέβιος παραδίδει ὅτι διώκτες τῶν χριστιανῶν ἦσαν "ἐπιμελῶς παραφυλάσσοντες νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, μὴ κηρευθῆ τις ὑφ' ἡμῶν" (Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 3,2,59) καὶ γι' αὐτό "τά δεδομένα καθ' ἡμᾶς ἐν μεγάλῳ καθεισθῆκει πένθει διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ σώματα κρῦψαι τῇ γῆ" (Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 5,2,61), ἀλλὰ οἱ νεκροὶ χριστιανοὶ "ἀντί γῆς καὶ τάφων θαλαττεῖοις παραδίδονται κύμασι" (Ἐκκλησιαστική Ἱστορία 8,7,6).

Ὁ Ἱερώνυμος διηγεῖται ὅτι ὁ Ἅγιος Ἰλαρίων παρακαλοῦσε ἐξορκίζοντάς την, τὴν ἁγία Κωνσταντία, νά μὴ τὸν ἀφήσει οὔτε μία ὥρα ἄταφο, ἀλλὰ νά τὸν θάψει ἀμέσως μόλις πεθάνει καλύπτοντάς τον μέ χῶμα, μέ τὰ ροῦχα πού φοροῦσε ἀκόμη καὶ μέ τὸ χοντρό παλτό του (Migne PL 23,52). Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἐκφράζοντας τὴν πίστη τῶν χριστιανῶν στὴν ἀνάστασι τῶν σωμάτων ὁμιλεῖ γιὰ σῶμα ἀνέπαφο μέχρι τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (Migne PG 95,465).

III

Σημαντικὲς εἶναι οἱ περὶ ταφῆς μαρτυρίες πού σώζονται καὶ στὰ Πρακτικά τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ δύναμη τῶν μετὰ τὴν ταφή ἀπομενόντων λειψάνων εἶναι μερικές φορές τόσο μεγάλη, ὥστε "ἐκ λειψάνων πολλάκις μαρτύρων καὶ εἰκόνων ἐλαύνονται δαίμονες" (Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, Πράξη 4, Σπ. Μήλια, Πρακτικά, τόμ. Γ', 282/782). Ἡ καύση τῶν νεκρῶν θά στεροῦσε ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τὴ θαυματουργικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τῶν ἁγίων λειψάνων. Περὶ τοῦ ἐξαγιασμοῦ τοῦ Τάφου καὶ τῶν λοιπῶν σκηνωμάτων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διακηρύσσεται στὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο: "Οὕτως καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ ἅπαντες ὡς μὲν ράβδον Χριστοῦ τὸν σταυρὸν προσκυνοῦμεν· ὡς δέ θρόνον καὶ κοίτην αὐτοῦ τὸ Πανάγιον μνήμα, ὡς δέ οἶκον τὴν φάτνην καὶ τὴ Βηθλεέμ καὶ τὰ λοιπὰ ἅγια αὐτοῦ σκηνώματα" (Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, Πράξη Δ', Σπ. Μήλια, Πρακτικά, τόμ. Γ', 281/7812).

Στὰ Πρακτικά τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γίνεται λόγος περὶ τῆς ταφῆς τῆς ἁγίας Εὐφημίας, πού ἐνταφιάστηκε μέ ἰδιαίτερες τιμές πλησίον τοῦ ναοῦ καὶ καθιερώθηκε καὶ ἐορτὴ πρὸς τιμὴν της. Ἡ ὅλη ἐκτενὴς περιγραφή ἀφήνει νά διαφανεῖ ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐξαίρει αὐτόν τὸν τρόπο τῆς ταφῆς καὶ τῆς τιμῆς τῶν λειψάνων τῆς ἁγίας (Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, Πράξη Δ', Σπ. Μήλια, Πρακτικά, τόμ. Γ', 273/7732). Στὴν πράξη Δ' τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὑπάρχει ὁμολογία πίστεως τοῦ Θεοδοσίου Ἀμορίου, πού ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὴν Σύνοδο, στὴν ὁποία ὁμολογία ἐκτός τῶν ἄλλων ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐξῆς: "ὁμοίως καὶ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων προσκυνῶ καὶ τιμῶ καὶ ἀσπάζομαι, ὡς ἀθλησάντων ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ λαβόντων χάριν παρ' αὐτοῦ ἰάσεις ἐπιτελεῖν,

καθώς ἡ Ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν παρέλαβεν ἐκ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Πατέρων τῶν ἕως ἡμῶν" (Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, Πράξη Α'. Σπ. Μήλια, Πρακτικά, τόμ. Γ', 231/7731).

Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ Ὁμολογία πίστεως τοῦ Βασιλείου Ἀγκύρας στήν Α' Πράξη τῆς αὐτῆς Συνόδου: "...καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ τὰ ἅγια καὶ τίμια λείψανα αὐτῶν μετὰ πάσης τιμῆς ἀποδεχόμενος ἀσπάζομαι καὶ τιμητικῶς προσκυνῶ, πίστιν ἔχων μετέχειν παρ' αὐτῶ ἁγιασμοῦ" (Ζ' Οἰκουμ. Σύνοδος, Πράξη Α'. Σπ. Μήλια, Πρακτικά, τόμ. Γ', 229/7729).

Πολλές ἀκόμη μαρτυρίες ἐξαίρουν τὴν ταφήν, ὅπως τὴν ἐκουσία ταφή τοῦ Κυρίου (Mansi 2, 761 D) , τὴν ταφή τῆς σαρκός τοῦ Κυρίου (Mansi 3, 228 B), τὴν τριήμερο ταφή Του (Mansi 2, 76 C), τὴν ἀξία τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου (Mansi 9, 520 A) κ.ἄ. Ἀκόμη ἀναφέρεται ὅτι οἱ τάφοι τῶν ἁγίων βρῦουν ἰάματα (Mansi 13, 495 D).

IV

Ἀπὸ τοὺς Ἱερούς Κανόνες προκύπτει ἐπίσης, ἔμμεσα ἢ ἄμεσα, ὅτι ἡ ταφή εἶναι ὁ μόνος τρόπος μεταχειρίσεως τῶν νεκρῶν σωμάτων κατὰ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἐτσι, ὁ Κανόνας 13 τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διαλαμβάνει: "Περὶ δὲ τῶν ἐξοδονόντων ὁ παλαιὸς καὶ κανονικὸς Νόμος φυλαχθήσεται καὶ νῦν, ὥστε, εἴ τις ἐξοδεύει, τοῦ τελευταίου καὶ ἀναγκαιοτάτου ἐφοδίου μὴ ἀποστερεῖσθαι. Εἰ δὲ ἀπογνωσθεῖς, καὶ κοινωνίας τυχῶν, πάλιν ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετασθῆ, μετὰ τῶν κοινωνούντων τῆς εὐχῆς μόνης ἔστω. Καθόλου δέ, καὶ περὶ παντός οὐτινοσοῦν ἐξοδεύοντος, αἰτοῦντος μετασχεῖν εὐχαριστίας, ὁ Ἐπίσκοπος μετὰ δοκιμασίας μεταδιδότω τῆς προσφορᾶς". Ἀπὸ τὸν κανόνα αὐτὸν προκύπτει ὅτι τόσον σεβασμὸ ἔχει ἡ Ἐκκλησία μας πρὸς τὸν ψυχοσωματικὸ ἄνθρωπο, ὥστε δέν διστάζει νὰ δώσει τὴ Θεία Κοινωνία ἀκόμη καὶ λίγες στιγμὲς πρὸ τοῦ θανάτου, παρόλο πού γνωρίζει ὅτι σὲ λίγο θά ὑπάρχει μόνο ἄψυχο σῶμα.

Βέβαια, τοὺς ἤδη νεκροὺς δέν τοὺς κοινωνεῖ, διότι οἱ νεκροὶ δέν μποροῦν πλέον νὰ ἐκφράσουν βούληση κοινωνίας, οὔτε νὰ λάβουν καὶ νὰ φάγουν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, οὔτε νὰ πιοῦν τὸ αἷμα Του. Συναφῶς ὁ Κανόνας 83 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει: "Μηδεὶς τοῖς σώμασι τῶν τελευτησάντων τῆς εὐχαριστίας μεταδιδότω. Γέραπται γάρ "Λάβετε φάγετε"· τὰ δὲ νεκρῶν σώματα οὐδέ λαβεῖν δύναται οὐδέ φαγεῖν". Τὰ ἴδια διδάσκει καὶ ὁ Κανόνας 18 τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης. Σημαντικὸς γιὰ τὸ θέμα μας εἶναι καὶ ὁ κανὼν 7 τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, κατὰ τὸν ὁποῖο: "Ἐφη Παῦλος ὁ θεῖος Ἀπόστολος, τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοὶ εἰσι· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. Ἀμαρτιῶν οὖν προκαταλαμβάνουσῶν, καὶ ἕτεραι ἁμαρτίαι

ἔπονται ταύταις. Τῇ οὖν ἀσεβεῖ αἰρέσει τῶν χριστιανοκατηγόρων, καί ἄλλα ἀσεβήματα συνηκολούθησαν. Ὡσπερ γάρ τήν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀφείλοντο ὄψιν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, καί ἕτερα ἅτινα ἔθη παραλελοίπασιν, ἃ χρή ἀνανεωθῆναι, καί κατά τήν ἔγγραφον καί ἄγραφον θεσμοθεσίαν, οὕτω κρατεῖν. Ὅσοι οὖν σεπτοί ναοί καθιερώθησαν ἐκτός ἁγίων λειψάνων μαρτύρων, ὀρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γίνεσθαι λειψάνων μετὰ τῆς συνήθους εὐχῆς. Ὁ δέ ἄνευ ἁγίων λειψάνων καθιερωῶν ναόν, καθαιρείσθω, ὡς παραβεβηκῶς τάς ἐκκλησιαστικάς παραδόσεις”.

Εἶναι σαφές καί ἀπό τόν κανόνα αὐτόν ὅτι ἡ Ζ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος διατάσσει τήν καθιέρωση τῶν ἱερῶν ναῶν διά τῆς τοποθετήσεως εἰς αὐτούς ἱερῶν λειψάνων. Γιά νά γίνει ὅμως αὐτή ἡ καθιέρωση, πρωτίστως θά πρέπει νά ὑπάρχουν ἅγια λείψανα, τήν ὑπαρξη τῶν ὁποίων ἐγγυᾶται μόνο ἡ ταφή τῶν σωμάτων καί ὄχι καί ἡ καύση αὐτῶν, μέ τήν ὁποίαν μεταβάλλεται σέ στάχτη ὁ νεκρός. Ἡ στάχτη αὐτή βέβαια δέν εἶναι ἅγιο λείψανο, ἀλλά κάτι διαφορετικό σέ σύσταση καί ποιότητα ἀπό τά ἅγια λείψανα. Ἡ στάχτη οὐδέποτε χρησιμοποιήθηκε πρός καθιέρωση ναῶν.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, καί μόνο αὐτός ὁ κανόνας θά ἦταν ἀρκετός γιά νά καταδειχθεῖ ὅτι ἡ ταφή τῶν νεκρῶν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα κατά τούς Ἱεροῦς Κανόνες γιά νά μπορούν νά ὑπάρχουν ἅγια λείψανα, πού ἐκτός τῶν λοιπῶν θαυματουργῶν τῶν εἶναι ἀπαραίτητα γιά τήν καθιέρωση τῶν ἱερῶν ναῶν. Κατά τῆς καύσεως τῶν σωμάτων στρέφεται ἔμμεσα ὁ Κανόνας 65 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἐπικρίνει τόν Μανασσῆ, διότι "διήγαγε τά τέκνα αὐτοῦ ἐν πυρί". Ὁ κανόνας αὐτός συναριθμεῖ τήν ὑπό τοῦ Μανασσῆ καύση τῶν παιδιῶν του μαζί μέ ἄλλες πράξεις εἰδωλολατρείας πού ἔκανε καί γι' αὐτό "ἐπλήθυνε τοῦ ποιῆσαι τό πονηρόν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, τοῦ παροργίσει αὐτόν". Ἐδῶ ἔχουμε μιά αὐθεντική ἀξιολόγηση ἀπό Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς εἰς τήν Π.Δ. καύσεως τῶν παιδιῶν τοῦ Μανασσῆ ὡς εἰδωλολατρικῆς καί ἄρα καταδικαστέας συμπεριφορᾶς.

Ὁ κανόνας 101 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου διαλαμβάνει χρήσιμα γιά τό θέμα μας στοιχεῖα, ὀρίζοντας τά ἀκόλουθα: "Σῶμα Χριστοῦ καί ναόν, τόν κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθέντα ἄνθρωπον, ὁ θεῖος ἀπόστολος μεγαλοφώνως ἀποκαλεῖ. Πάσης οὖν αἰσθητῆς κτίσεως ὑπερκείμενος ὁ τῷ σωτηρίῳ πάθει τοῦ οὐρανίου τυχῶν ἀξιώματος ἐσθίων καί πίνων Χριστόν, πρός ζωήν διά παντός μεθαρμόζεται τήν αἰδίων, ψυχὴν καί σῶμα τῇ μεθέξει τῆς θείας ἀγιαζόμενος χάριτος...". Ἐδῶ ἔχουμε σαφῆ δογματική ἀξιολόγηση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τό ὁποῖο κατά τόν παρόντα ἱερό Κανόνα εἶναι "σῶμα" καί "ναός" τοῦ Χριστοῦ. Ἔχει γίνε "κατ' εἰκόνα Θεοῦ". Εἶναι ὁ ὑπερκείμενος ὅλης τῆς αἰσθητῆς φύσως καί ὁ μόνος πού τοῦ ἔχει παραχωρηθεῖ τό οὐράνιο προνόμιο καί μετέχει τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου καί νά ἐσθίει τό τίμιο σῶμα Του

καί νά πίνει τό τίμιο αἷμα Του ἢ, ὅπως ρητῶς τονίζει ὁ Κανόνας, νά ἐσθίει καί νά πίνει Χριστό. Ἔτσι προσοικειοῦται τήν αἰώνιο ζωή καί τόσον ἡ ψυχή του ὅσο καί τό σῶμα του ἀγιάζονται ἀπό τή Θεία Χάρη. Ρητῶς, λοιπόν, προβάλλεται ἐδῶ ὁ ἐξαγιασμός ὄχι μόνο τῆς ψυχῆς, ἀλλά καί τοῦ σώματος τοῦ χριστιανοῦ. Ἡ ἀξιολόγηση αὐτή δεικνύει μαζί μέ πλῆθος ἄλλες μαρτυρίες, περί τῶν ὁποίων διαλαμβάνει ἡ σχετική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας, τήν μεγάλη ἀξία καί σημασία τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πού ὡς σῶμα Χριστοῦ καί ναός τοῦ Θεοῦ δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά παραδίδεται στήν ἐξαφάνιση καί καταστροφή του διά πυρᾶς.

Ἀπό τόν Κανόνα 9 τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας προκύπτει ὅτι ἀκριβῶς ἡ ἀγιότητα τῶν σωμάτων τῶν ἀγίων ἐπιβάλλει τήν ἐπίσκεψη τῶν πιστῶν στά κοιμητήρια αὐτῶν καί ἡ ἀπόδοση σέ αὐτούς τῶν καθιερωμένων τιμῶν ὄχι ὅμως καί στά κοιμητήρια τῶν αἰρετικῶν. Τά ἴδια περίπου διδάσκει καί ὁ Κανόνας 34 τῆς ἴδιας Συνόδου περί τῆς τιμῆς τῶν Μαρτύρων τοῦ Χριστοῦ σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τούς ψευδομάρτυρες τῶν αἰρετικῶν, πού δέν πρέπει νά τιμῶνται. Τά θυσιαστήρια πρέπει νά ἔχουν λείψανα ἢ σῶμα μαρτύρων κατά τόν Κανόνα 83 (91) τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης, διαλαμβάνοντα: *"Ὁμοίως ἤρρεσεν, ἵνα τά πανταχοῦ ἀνά τούς ἀγρούς καί τούς ἀμπελῶνας θυσιαστήρια, ὡσανεὶ εἰς μνήμην μαρτύρων καθιστάμενα, ἐν οἷς οὐδέ ἐν σῶμα ἢ λείψανον μαρτύρων, ἀποκείμενα δείκνυνται, ἀπό τῶν ἐντοπίων ἐπισκόπων, εἰ ἔστι δυνατόν, καταστρέφονται... καί παντελῶς μηδέ μνήμη μαρτύρων ἐπιτελεσθῆ, εἰ μήπου ἢ σῶμα, ἢ τινα λείψανα ὦσιν, ἢ ἀρχαιογονία τινός οἰκῆσεως ἢ κτήσεως ἢ πάθους πιστῆ ἀρχαιότητι παραδιδῶνται"*.

Τό ἀνθρώπινο σῶμα, ἂν δέν γινόταν ἡ πτώση τῶν Πρωτοπλάστων, δέν θά ἀπέθνησκε. Οἱ ἀντίθετα φρονοῦντες ἀναθεματίζονται ὡς αἰρετικοί ἀπό τόν Κανόνα 101 (112) τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης, ὁ ὁποῖος ἐπάγεται: *"Ἴνα ὅστις λέγη τόν Ἀδάμ, τόν πρωτόπλαστον ἄνθρωπον, θνητόν γενόμενον οὕτως, ὡς εἶτε ἁμαρτήσοι, εἶτε μή ἁμαρτήσοι τεθνηξόμενον ἐν τῷ σώματι, τουτέστιν, ἐξελεθεῖν ἐκ τοῦ σώματος μή τῆ ἀξία τῆς ἁμαρτίας, ἀλλά τῆ ἀνάγκη τῆς φύσεως, ἀνάθεμα ἔστω"*. Ἡ φύση λοιπόν τοῦ πλασθέντος ἀπό τόν Θεό ἀνθρωπίνου σώματος δέν ἦταν θνητή. Ἐγινε θνητό τό ἀνθρώπινο σῶμα λόγω τῆς ἁμαρτίας. Συνεπῶς, ὁ πιστός διά τῆς πίστεως καί τῶν ἀγαθῶν του ἔργων μπορεῖ νά σωθεῖ καί νά ἀποκατασταθεῖ ἔτσι τό σῶμα του στό ἀρχαῖο κάλλος πού εἶχε πρό τῆς πτώσεως. Ἡ ἀξία αὐτή τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος σέ συνδυασμό μέ ὅσα λέχθησαν περί τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ σῶμα Χριστοῦ, ναό Χριστοῦ καί εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἐπιβάλλουν τήν ἀπόδοση στό σῶμα τῆς ἀξίας τήν ὁποία ἔχει καί τήν μή καταστροφή καί ἐξαφάνισή του διά τῆς πυρᾶς, διότι κάτι τέτοιο δέν θέλησε ὁ Δημιουργός του.

Ἡ ταφή ὡς συνήθεια ἐκκλησιαστική: Λέγεται συχνά ἀπό πολλούς ὅτι ἡ ταφή τῶν νεκρῶν εἶναι μιᾶ ἀπλή ἐκκλησιαστική συνήθεια χωρίς δογματικό περιεχόμενο καί χωρίς σχέση μέ τό δόγμα. Ἡ ἄποψη αὐτή ταυτίζει τήν ἀπλή συνήθεια, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι κάτι τό διαφορετικό, διότι συχνά ταυτίζεται μέ τήν Ἱερά Παράδοση. Πράγματι, ἡ συνήθεια μέ τήν ἔννοια τήν ἐκκλησιαστική, πού εἶναι τμήμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καί ἄρα Ἱερά Παράδοση ἢ ἐγγύς αὐτῆς, προκύπτει ἀπό πλῆθος Ἱερῶν Κανόνων, οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τούς ὁποίους εἶναι οἱ ἀναπτυσσόμενοι εὐθύς κατωτέρω.

Ὁ Κανόνας 1 τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ταυτίζει τήν συνήθεια μέ τήν ἀρχαία ἐκκλησιαστική παράδοση, διδάσκοντας ὅτι ὑπάρχει συνήθεια καί παράδοση ἀρχαία νά τιμᾶται ὁ ἐπίσκοπος τῆς Αἰλίας, δηλαδή τῶν Ἱεροσολύμων, πού ἀπό τό ὄνομα τοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ ὀνομάστηκαν τό 135 μ.Χ. Αἰλία Καπιτωλίνα. Ἡ ἀρχαία αὐτή συνήθεια καί Παράδοση νά τιμῶνται τά Ἱεροσόλυμα ὀφείλεται στό ὅτι ἐκεῖ ἔδρασε, ἐκεῖ θυσιάστηκε γιά μᾶς, ἐκεῖ τάφηκε καί ἀναστήθηκε ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Οἱ τόποι αὐτοί εἶναι Ἅγιοι Τόποι, ἄξιοι μεγάλης τιμῆς καί σεβασμοῦ. Συνεπῶς, ἡ τονιζόμενη ἐδῶ συνήθεια τιμῆς καί προσκυνήσεως αὐτῶν τῶν τόπων δέν εἶναι ἀπλή συνήθεια, ἀλλά παράδοση μέ δογματικό περιεχόμενο, πού θέλει τά Ἱεροσόλυμα νά εἶναι Ἁγία Πόλη καί τούς Ἁγίους Τόπους, τόπους προσκυνήματος τῶν χριστιανῶν.

Τήν συμπεριφορά μερικῶν διακόνων νά μεταδίδουν στούς πρεσβύτερους τήν Θ. Εὐχαριστία καί νά προκάνθηται αὐτῶν ἐπικρίνει ὁ Κανόνας 18 τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐπειδή "οὔτε ὁ κανών, οὔτε ἡ συνήθεια παρέδωκε" κάτι τέτοιο. Ἡ συνήθεια τῆς Ἐκκλησίας πού συνιστᾶ παράδοση ἐκκλησιαστική, λέγεται καί συνήθεια τῶν πατέρων. "Τάς δέ ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς οἰκονομεῖσθαι χρή κατά τήν κρατήσασαν συνήθειαν τῶν πατέρων". Καθαρά δογματικό περιεχόμενο ἔχει ἡ ἐκκλησιαστική συνήθεια ὑποδοχῆς τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς αὐτήν αἰρετικῶν. Αὐτούς τούς αἰρετικούς πρέπει κατά τόν Κανόνα 7 τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου νά τούς δεχόμεθα "κατά τήν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν καί συνήθειαν". Τήν ἴδια ἀκριβῶς διατύπωση ἔχει καί ὁ Κανόνας 95 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, πού ἀναφέρεται στό ἴδιο θέμα. Ἡ συνήθεια ὅμως νά δεχόμεθα τούς ἐπιστρέφοντες στήν Ὁρθοδοξία αἰρετικούς μέ ἀναβαπτισμό αὐτῶν ἢ μέ χρήση ἁγίου μύρου καί λίβελλο πίστεως εἶναι καθαρά θέμα δογματικό, περί τοῦ ὁποίου γράφονται τά δέοντα στά ἐγχειρίδια τῆς Δογματικῆς καί τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου.

Σύμφωνα μέ τόν Κανόνα 8 τῆς Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου σημαντική ἔριδα μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καί τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας λύεται ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου "κατά τήν ἀρχαίαν συνήθειαν". Κατά τόν

Κανόνα 102 ἑξάλλου τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἀμαρτανόντων γίνεται σωστά, ὅταν ὁ κρίνων γνωρίζει καί ἐφαρμόζει καί "τά τῆς ἀκριβείας" καί "τά τῆς συνηθείας", διότι μόνο τότε μπορεῖ "κατάλληλον τήν θεραπείαν προσάγειν τῷ ἀρρωστήματι". Τά ἴδια ἀκριβῶς διδάσκει καί ὁ Κανόνας 3 τοῦ Μ. Βασιλείου. Ὁ Κανόνας 70 τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης κάνει λόγο γιά "τὴν ἐκάστης ἐκκλησίας συνήθειαν", προκειμένου περὶ θεμάτων ἐγκρατείας κληρικῶν καί ἀποχῆς αὐτῶν ἀπὸ τίς συζυγικές γενετήσιες σχέσεις.

Κατὰ τὸν Κανόνα 89 τοῦ Μ. Βασιλείου οἱ κληρικοί γίνονται δεκτοί καί χειροτονοῦνται μετὰ ἀπὸ ἐξέταση τοῦ βίου καί τῶν προσόντων τους, ὅπως "ἡ πάλαι ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις ἐμπεπολιτευμένη συνήθεια μετὰ πάσης ἀκριβείας δοκιμάζουσα ἀπεδέχετο". Πολύ χαρακτηριστικά καί ὁ Κανόνας 92 τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπογραμμίζει ὅτι πολλά ἀπὸ τὰ ἄγραφα, πού παραδόθηκαν στὴν Ἐκκλησία διὰ τῆς χρήσεως, "συμπροϊούσης αἰεὶ τῷ χρόνῳ τῆς χρήσεως ἐγκατερρίζωσαν". Συνεπῶς, ὅταν ἡ συνήθεια ἢ ἡ ἐκκλησιαστικὴ χρῆσις εἶναι μακροχρόνια ἀποκτᾶ ρίζες βαθιές, δηλαδή ριζώνει καί σταθεροποιεῖται στὴν Ἐκκλησία. Στὸ ἴδιο πνεῦμα κινοῦνται καί πολλοὶ ἄλλοι Ἱεροὶ Κανόνες, ἡ συνολικὴ ἀξιολόγησις τῶν ὁποίων ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκκλησιαστικὴ συνήθεια σχετίζεται καί μὲ τὸ δόγμα καί μὲ τὴν Ἱερά Παράδοσις καί ἔχει βαθιές ρίζες στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, πράγμα πού δέν ἐπιτρέπει τὴν ἐκρίζωσίν της χωρὶς βλάβη τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Σὲ ἀντίθεσις μὲ αὐτὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν, πού κρίνεται διατηρητέα αἰωνίως, ὑπῆρξαν καί κακὲς συνήθειες, τῶν ὁποίων τὴν κατάργησις ζητοῦν οἱ Ἱεροὶ Κανόνες. Στὶς κακὲς αὐτὲς συνήθειες ἀνήκει ἡ κατ' ἀντίθεσις πρὸς τοὺς Ἀποστολικοὺς κανόνες μετάβασις ἀπὸ ἐκκλησία σὲ ἐκκλησία τῶν κληρικῶν χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Κανόνας 15 τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διαλαμβάνει: "...ἔδοξε περιαιρεθῆναι τὴν συνήθειαν, τὴν παρά τὸν ἀποστολικὸν κανόνα εὐρεθεῖσαν ἐν τισιν ἡμέραις, ὥστε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μὴ μεταβαίνειν μήτε ἐπίσκοπον, μήτε πρεσβύτερον". Τὸ ἴδιο ἰσχύει καί γιά τὴν σιμωνία, τὴν ὁποία ὁ Κανὼν 5 τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου χαρακτηρίζει ὡς "πονηρὰ συνήθεια" καί τὴν τιμωρεῖ. Καί ὁ Κανόνας 90 τοῦ Μ. Βασιλείου καταδικάζει τὴν σιμωνιακὴν χειροτονίαν τονίζοντας μεταξύ ἄλλων: "ἡμεῖς γάρ καί αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν". Κατὰ τὸν Κανόνα 15 τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἡ κατάταξις ἐνός κληρικοῦ σὲ δύο ἐκκλησίες (διπλοθεσία) χαρακτηρίζεται ὡς "ἐμπορίας καί αἰσχροκερδείας ἰδίων καί ἀλλότριον τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας". Ὡς συνήθεια ὄχι ἐκκλησιαστικὴ, ἀλλὰ εἰδωλολατρικὴ καί συνεπῶς ἀποκρουστέα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Κανόνα 24 τῆς Συνόδου τῆς Ἀγκύρας ἡ προσέλευσις τῶν ἀνθρώπων σὲ μάντις καί μάγους. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς διδάσκει καί ὁ Κανόνας 83 τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ἡ ταφή ὡς παράδοση: Προβάλλεται ἔντονα ὅτι ἡ ταφή τῶν νεκρῶν χαρακτηρίζεται ἀπό μερικούς πατέρες ὡς παράδοση καί συνεπῶς εἶναι μιᾶ ἀπλή παράδοση καί ὄχι Ἱερὰ Παράδοση. Ἐδῶ πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι, ὅταν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί οἱ Ἱεροί Κανόνες, πού μᾶς ἀπασχολοῦν ἐδῶ ιδιαίτερα, κάνουν λόγο γιά παράδοση δέν ἐννοοῦν μιᾶ ἀπλή παράδοση πού μπορεῖ νά ἀλλάξει, ἀλλά τήν Ἱερὰ Παράδοση πού δέν μπορεῖ νά ἀλλάξει. Πρός ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀρκεῖ νά ἀναφερθοῦμε σέ μερικούς Ἱερούς Κανόνες πού ὁμιλοῦν περί "παραδόσεως".

Ἦδη ἀναφέραμε πιό πάνω ὅτι τήν τιμή τοῦ ἐπισκόπου τῶν Ἱεροσολύμων στηρίζει ὄχι μόνο ἀρχαία συνήθεια, ἀλλά καί "παραδόσεις ἀρχαία". Κατά τόν Κανόνα 8 τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου "Οἱ κληρικοί τῶν πτωχείων, τῶν μοναστηρίων, καί μαρτυρίων, ὑπό τήν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἐκάστη πόλει ἐπισκόπων, κατά τήν τῶν Ἁγίων Πατέρων παράδοσιν διαμενέτωσαν". Ἡ παράδοση ἐδῶ χαρακτηρίζεται ὡς παράδοση τῶν ἁγίων πατέρων, χαρακτηρισμός πού ὑπονοεῖται καί σέ ἄλλες περιπτώσεις πού ἀναφέρονται ἀπλῶς ὡς παράδοση. Κατά τόν Κανόνα 19 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου οἱ ἐπίσκοποι πρέπει νά κηρύττουν τόν λόγο τοῦ Θεοῦ χωρίς νά παρεκβαίνουν ἀπό "τήν τῶν θεοφόρων πατέρων παράδοσιν".

Κατά τόν Κανόνα 29 τῆς αὐτῆς Συνόδου οἱ ἀποτελοῦντες αὐτήν πατέρες ὀρίζουν τά τῆς νηστείας "ἀποστολικαῖς καί πατρικαῖς ἐπόμενοι παραδόσεις". Κατά τόν Κανόνα 7 τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου οἱ Ἱεροί Ναοί πρέπει νά καθιερώνονται, ὅπως εἶδαμε πιό πάνω, μέ τήν τοποθέτηση σ'αὐτούς ἁγίων λειψάνων. Γιά τόν παραβάτη αὐτῆς τῆς ἐντολῆς ὁ ἴδιος Κανόνας ὀρίζει: "Ὁ δέ ἄνευ ἁγίων λειψάνων καθιερῶν ναόν, καθαιρεῖσθω ὡς παραβεβηκῶς τάς ἐκκλησιαστικάς παραδόσεις". Τόσο μεγάλη, λοιπόν, σημασία ἔχει αὐτή ἡ συγκεκριμένη ἐκκλησιαστική παράδοση τῆς καθιερώσεως τῶν ἱερῶν ναῶν διά τοποθετήσεως σέ αὐτούς ἁγίων λειψάνων, ὥστε ὁ παραβάτης αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως τιμωρεῖται μέ καθαίρεση. Τά ἀνωτέρω ἀποτελοῦν ἕνα ἀκόμη πολύ σημαντικό στοιχεῖο ὑπέρ τῆς ὑποστηριζομένης ἐδῶ ἀπόψεως ὅτι ἡ ταφή τῶν νεκρῶν, πού εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ἔχουμε ἅγια λείψανα, εἶναι θέμα πού ἔχει καί δογματική σημασία, εἶναι στοιχεῖο Ἱερᾶς Παραδόσεως, διότι ἔτσι καθορίζεται ἀπό τήν Οἰκουμενική Σύνοδο.

Ὁ Κανόνας 15 τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας κάνει λόγο γιά τίς ἡμέρες τῆς Τετάρτης καί τῆς Παρασκευῆς "ἐν αἷς καί νηστεύειν ἡμῖν κατά παράδοσιν εὐλόγως προστέτακται". Ὁ ἐκτενέστατος Κανόνας 91 τοῦ Μ. Βασιλείου κάνει λόγο περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί περί παραδόσεων, ἐννοώντας ἐκκλησιαστικές παραδόσεις πού ἀποτελοῦν μέρος τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Χαρακτηριστικότερος ὁ ἐπίσης ἐκτεταμένος Κανόνας 92 τοῦ Μ. Βασιλείου φέρει

τήν ἐπιγραφή "περί ἐγγράφων καί ἀγράφων παραδόσεων" καί τονίζει ὅτι ἀκόμη καί δόγματα, ὅπως ἡ δοξολογία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἦταν μέχρι τότε ἀγραφή παράδοση, ὅπως καί πολλά ἄλλα, ἀφοῦ "τά πλεῖστα τῶν μυστηρίων ἀγράφως ἡμῖν ἐμπολιτεύεται μετὰ πολλῶν ἐτέρων". Ἀκόμη τονίζει: "Ἀποστολικόν δέ οἶμαι καί τό ταῖς ἀγράφοις παραδόσεσι παραμένειν" καί ἐπαναλαμβάνει τά γνωστά χωρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: "Καθώς παρέδωκα ὑμῖν τάς παραδόσεις κατέχετε" καί "κρατεῖτε τάς παραδόσεις, ἅς παρελάβετε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν". Ρητῶς, λοιπόν, χαρακτηρίζεται ὡς "ἀποστολικόν", δηλαδή ὡς διδασκαλία τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, "τό ταῖς ἀγράφοις παραδόσεσι παραμένειν".

Ἀκόμη, λοιπόν, καί ἂν ἡ ταφή θεωρηθεῖ ὡς ἀγραφή παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδή εἶναι τόσο μακροχρόνια, ὥστε νά φθάνει μέχρι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων, μπορεῖ χωρίς κανένα δισταγμό νά χαρακτηριστεῖ μέ βάση τούς ἀνωτέρω Ἱερούς Κανόνες ὡς ἀποστολική παράδοση, καί ἀκόμη περισσότερο ὡς παράδοση τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔτσι κι ἄλλιῶς δηλαδή ὡς Ἱερά Παράδοση καί συνεπῶς ὡς ἔχουσα ὑποχρεωτικό χαρακτήρα γιά τούς πιστούς χριστιανούς.

Μερικοί χαρακτηρίζουν τήν ταφή τῶν σωμάτων ὡς ἐκκλησιαστικό ἔθος ἢ ἔθιμο. Καί ὑπό τήν ἐκδοχή ὅμως αὐτήν ἔχει ὑποχρεωτικό χαρακτήρα, ὅπως ἔχουν ὅλα τά μακροχρόνια ἔθη ἢ ἔθιμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὡς γνωστόν ἐκκλησιαστικόν ἔθιμο εἶναι ἡ περί δικαίου πεποίθησι τῆς Ἐκκλησίας γιά μιά πράξη πού ἐπαναλαμβάνεται εἰς αὐτήν μακροχρονίως καί ὁμοιομόρφως. Αὐτά τά ἔθιμα ἰσχύουν ὡς κανόνας στήν Ἐκκλησία. Συναφῶς, ὁ Κανόνας 6 τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου θέτει τήν ἀρχή τῆς ἰσχύος τῶν ἀρχαίων ἐθῶν ἢ ἐθίμων παραγγέλλοντας: "Τά ἀρχαῖα ἔθη κρατεῖτω...".

Στήν Γ' Οἰκουμενική Σύνοδο δέν ἔγινε δεκτή ἀξίωσι τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας νά ἔχει ὑπό τήν ἐξουσία του τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, ἐπειδή αὐτή ἡ ἀξίωσι, ὅπως διαλαμβάνει ὁ Κανόνας 8 τῆς αὐτῆς Συνόδου, δέν στηριζόταν σέ "ἔθος ἀρχαῖον", ἐνῶ ἀντίθετα θεσπίστηκε τό αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἐπειδή στηριζόταν σέ "προσόντα δίκαια ἐξ ἀρχῆς καί ἄνωθεν κατά τό πάλαι κρατῆσαν ἔθος". Μέ τό κριτήριό αὐτό ἀσφαλῶς οὐδεὶς μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ ὅτι ἡ ταφή ἀκόμη καί ἂν θεωρηθεῖ ἔθος, πρέπει νά θεωρηθεῖ ἔθος ἀρχαῖο, ἀφοῦ ἀνάγεται μέχρι τόν Ἰησοῦ Χριστό, ὡς ἔθος "ἐξ ἀρχῆς καί ἄνωθεν κατά τό πάλαι κρατῆσαν" καί συνεπῶς ὡς ἔχον ὑποχρεωτική ἰσχύ γιά τούς πιστούς. Τήν ἴδια ἢ παραπλήσια ἔννοια ἔχει τό ἔθος καί στοὺς λοιπούς Ἱερούς Κανόνες. Κατά τόν Κανόνα 28 τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁρισμένες χειροτονίες ἀνήκουν στόν Κωνσταντινουπόλεως κατόπιν ἀποφάσεων "κατά τό ἔθος γινομένων". Στόν Κανόνα 30 τῆς αὐτῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναγνωρίζεται τό "ἔθος" τῶν

Αιγυπτίων ἐπισκόπων νά μήν κάνουν τίποτε "παρά γνώμην καί διατύπωσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου" των.

Ὁ Κανόνας 37 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου διατάσσει νά διαφυλάσσονται ὅλα τά δικαιώματα τῶν χειροτονηθέντων ἐπισκόπων "κατά τό κρατήσαν ἔθος τῆς χειροτονίας". Σημαντικότερη γενική ἀρχή περί τηρήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων διατυπώνει καί ὁ Κανόνας 39 τῆς αὐτῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος πολύ χαρακτηριστικά ὀρίζει: "Τά γάρ ἐν ἐκάστη ἐκκλησία ἔθη καί οἱ θεοφόροι ἡμῶν πατέρες παραφυλάττεσθαι διεγνώκασιν". Μέ βάση αὐτόν τόν Κανόνα πρέπει νά τηροῦνται ἀκόμη καί τά τοπικά ἔθιμα τῶν ἐπί μέρους τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Συνεπῶς κατά μείζονα λόγο πρέπει νά τηροῦνται τά ἔθιμα πού ἰσχύουν καθολικά σέ ὅλες τίς Ἐκκλησίες.

Ἀκόμη, λοιπόν, καί ὅσοι θεωροῦν τήν ταφή ὡς ἔθιμο, πρέπει νά δεχθοῦν ὅτι εἶναι καθολικό γιά ὅλες τίς ἐκκλησίες ἔθιμο, ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι σήμερα καί συνεπῶς μέ βάση καί τόν παρόντα Κανόνα πρέπει νά τηρεῖται ἀπό ὅλους τούς πιστούς ὑποχρεωτικά. Ὁ Κανόνας 90 τῆς αὐτῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπαγορεύει "κατά τό κρατοῦν ἔθος" τήν γονυκλισία κατά τίς Κυριακές.

Σημαντικός ἐπί τοῦ θέματος εἶναι καί ὁ ἀναφερθεῖς Κανόνας 7 τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἐκτός τῶν ἄλλων ὀμιλεῖ περί τῶν εἰκονομάχων "τήν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀφειλόντων ὄψιν ἐκ τῆς ἐκκλησίας καί ἕτερα ἄλλα παραλελοίπασι, ἃ χρή ἀνανεωθῆναι καί κατά τήν ἔγγραφον καί ἄγραφον θεσμοθεσίαν οὕτω κρατεῖν". Ὁ Κανόνας 14 τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζει ὅτι "κατά τό ἀρχαῖον ἔθος τούς χωρεπισκόπους κατ' ἐπιτροπήν τοῦ ἐπισκόπου δεῖ προχειρίζεσθαι ἀναγνώστας". Ὁ Κανόνας 127 (136) τῆς Συνόδου τῆς Καρθαγένης προβλέπει τόν ὀρισμό "κατά τό ἔθος" τοποτηρητοῦ σέ χηρεύοντα ἀρχιερατικό θρόνο. Ὁ Κανόνας 1 τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπιτάσσει "πάλι τῶ ἔθει χρηστέον" ὡς πρός τήν βάπτισιν ἢ μή τῶν ἐπιστρεφόντων στήν Ἐκκλησία Ἐγκρατιτῶν καί ἄλλων. Πολύ σημαντικός εἶναι καί ὁ κανόνας 87 τοῦ Μ. Βασιλείου, πού κάνει λόγο γιά "τό παρ' ἡμῖν ἔθος, ὃ ἔχομεν προβάλλειν νόμον δύναμιν ἔχον, διά τό ὑφ' ἀγίων ἀνδρῶν τούς θεσμούς ἡμῖν παραδοθῆναι".

Ρητῶς λοιπόν ἐδῶ τό ἐκκλησιαστικό ἔθιμο λέγεται ὅτι ἔχει δύναμιν νόμου, συνεπῶς ἀποτελεῖ πηγή τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ἐκκλησίας καί μάλιστα αὐξημένης τυπικῆς ἰσχύος, ἐάν ἔχει παραδοθεῖ ἀπό ἀγίους ἀνδρας. Τοῦτο ἰσχύει κατά μείζονα λόγο καί γιά τήν ταφή, ἀφοῦ ἀκόμη καί ἂν θεωρηθεῖ ἔθιμο ἔχει παραδοθεῖ ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό, τούς Ἀποστόλους καί ὅλους τούς ἀγίους ἀνδρες τῆς Ἐκκλησίας μας. Πολύ ἐνδιαφέρων εἶναι γιά τό θέμα μας καί ὁ Κανόνας 91 τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ὀρίζει: "Εἰ γάρ ἐπιχειρήσαμεν τά ἄγραφα τῶν ἐθῶν ὡς μή μεγάλην ἔχοντα τήν δύναμιν παραιτεῖσθαι λάβοιμεν ἂν εἰς αὐτά

τά καιρία ζημιούντες τό Εὐαγγέλιον, μάλλον δέ εἰς ὄνομα ψιλόν περιϊστῶτες τό κήρυγμα". Τό κείμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἀποστομωτική ἀπάντηση σέ ἐκείνους πού λένε ὅτι ἡ ταφή εἶναι ἓνα ἐκκλησιαστικό ἔθιμο πού μπορεῖ νά παύσει νά ἰσχύει. Μιά τέτοια θεώρηση θά ἔβλαπτε στά καιρία σημεῖα τό Εὐαγγέλιο καί θά καθιστοῦσε τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας ψιλό ὄνομα, γιατί ἀκριβῶς συμπληροῦνται ἀπό τά ἐκκλησιαστικά ἔθιμα. Κατά τόν Κανόνα 1 τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας ἡ μέχρι τότε ἑορτή τῆς Κυριακῆς γινόταν μέ βάση τό ὑπάρχον ἔθος: "Καί τό ἔθος καί τό πρέπον ἡμᾶς ἀπαιτεῖ πᾶσαν Κυριακήν τιμᾶν καί πανηγυρίζειν". Ὁ Κανόνας 2 τοῦ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας ὀρίζει: "Περί τῶν κοινωνησάντων τοῖς Ἀρειανοῖς, καί μέχρι τοῦ νῦν τάς ἐκκλησίας κατεχόντων, ὡς ἔχει τό ἔθος γινέσθω". Τέλος, κατά τόν Κανόνα 4 τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καταδικάζονται ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι, χωρίς νά δικαιοῦνται, "βούλονται προσφέρειν, καί ὅσα κληρικοῖς ἔθος πληροῦν".

Μέ αὐτά τά δεδομένα οὐδεμία καταλείπεται ἀμφιβολία ὅτι οἱ Ἱεροί Κανόνες θεωροῦν τό ἐκκλησιαστικό ἔθος ὡς ἔχον δύναμη καί ἰσχύ νόμου, ἐπιβάλλουν τήν τήρησή του στήν πράξη τόσο γενικά ὅσο καί σέ συγκεκριμένες περιπτώσεις καί διακηρύττουν ὅτι ἡ μή τήρηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων βλάπτει σοβαρά τό εὐαγγελικό κήρυγμα. Ἄν αὐτό ἰσχύει γιά τά ἐκκλησιαστικά ἔθιμα γενικῶς, πολύ περισσότερο πρέπει νά ἰσχύει γιά τήν ταφή, γιατί ὅπως ἀποδείξαμε πιό πάνω ἀκόμη καί ἂν ἡ ταφή θεωρηθεῖ ἔθιμο, εἶναι ἔθιμο μέ αὐξημένη τυπική ἰσχύ ἀφοῦ παραδίδεται ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστόν, τούς Ἀποστόλους καί ὅλους τούς ἁγίους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Σέ ἀντίθεση μέ τό ἐκκλησιαστικό ἔθιμο, πού ἡ τήρησή του εἶναι ὑποχρεωτική κατά τά ἀνωτέρω, οἱ Ἱεροί Κανόνες ἀναφέρουν καί ἔθνη, πού ἡ τήρησή τους δέν εἶναι ὑποχρεωτική, ἀλλά ἀντιθέτως δέν πρέπει νά τηροῦνται. Ἔτσι, ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τόν Κανόνα 28 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὅποιος ρητῶς καταδικάζει τό σέ μερικά μέρη "κατά τι κρατῆσαν ἔθος" τῆς συναφείας σταφυλῆς μετά τῆς Θείας Εὐχαριστίας, διότι τό ἔθος αὐτό εἶναι ἀντίθετο μέ τό γνήσιο ἐκκλησιαστικό ἔθος πού θέλει τήν τέλεση τῆς Θ. Εὐχαριστίας μέ χρήση ἄρτου καί οἴνου καί ὄχι σταφυλῆς.

Ὁ Κανόνας 62 τῆς αὐτῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπιβάλλει στούς χριστιανούς νά μή τηροῦν "τά ἐθνικά ἔθνη", δηλαδή τά εἰδωλολατρικά. Ὁ Κανόνας 65 τῆς ἴδιας Συνόδου καταργεῖ τό εἰδωλολατρικό ἔθος περί πυρκαϊῶν καί νομηγιῶν καί ἐπικρίνει τόν Μανασσῆ πού παρέδωσε τά τέκνα του "ἐν πυρί" ὡς εἰδωλολατρεῖαν ποιήσαντα. Καί ὁ Κανόνας 71 τῆς αὐτῆς Συνόδου ρητῶς καταργεῖ μή χριστιανικά ἔθνη σχετικά μέ τά θέατρα, τίς κυλίστρες, τήν ἔνδυση μέ στολές παρά τήν κοινήν χρήση κ.λπ. Ἔθνη Ἑβραίων καταπολεμᾷ ὁ Κανόνας 8 τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Κατά τόν Κανόνα 84 τῆς Πενθέκτης

Οικουμενικῆς Συνόδου οἱ ἁμαρτήσαντες, ἐάν "δυσανοσπᾶστωσ ἔχωσι τῶν ἰδίων ἐθῶν καὶ ταῖσ ἡδοναῖσ τῆσ σαρκός", δέν γίνονται δεκτοί στή Θεία Κοινωνία.

VI

Τό σύνολο τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν, πού ἐπεξεργαστήκαμε, ἡ προέλευση αὐτῶν, σέ συνδυασμό καί μέ τήν διδασκαλία τῆσ Π.Δ., τῆσ Κ.Δ. καί τῶν πατέρων, ἀλλά καί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί βεβαίως τῶν Ἱερῶν Κανόνων, σέ συνδυασμό καί μέ τήν παγία καί μακραίωνα πράξη τῆσ Ἐκκλησίας μας, ἐπιτρέπουν, φρονῶ, νά θεωρήσουμε ὡσ ἀποδεδειγμένη τή θέση μας ὅτι ἡ ταφή τῶν νεκρῶν, ὡσ ἄλλοσ τρόπος ὑπό ὁμαλές συνθήκες μεταχειρίσεωσ τῶν νεκρῶν σωμάτων τῶν πιστῶν, δέν εἶναι ἓνα ἀπλό ἔθιμο πού θά μπορούσε ἐλευθέρως νά ἀλλάξει μέ ἀπόφαση τῆσ Ἐκκλησίας μας, οὔτε εἶναι μιά ἀπλή συνήθεια, οὔτε ἀπλή παράδοση, ἀλλά εἶναι κάτι πολύ σημαντικότερο καί σπουδαιότερο, εἶναι στοιχεῖο τῆσ Ἱερᾶσ Παραδόσεωσ.

Ἡ ταφή διδάσκειται στήν πράξη ἀπό τήν Ἐκκλησία μας, ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἰησοῦ Χριστό, τούς Ἀποστόλους καί ὄλους τούς ἀγίους Πατέρες, καί ἐφαρμόζεται ἀπό ὄλους τούς πιστούσ. Εἶναι ἀπό τά λίγα θέματα στήν Ἐκκλησία μας πού ἰσχύει τό τοῦ Βικεντίου ἐκ Λερίνης ὅτι μέρος τῆσ Ἱερᾶσ Παραδόσεωσ εἶναι "ὅ,τι παντοῦ, πάντοτε καί ὑπό πάντων ἐπιστεῦθη ὡσ ὀρθόν εἰσ τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ": "Quod ubique, quod semperque, quod ab omnibus creditum est". Αὐτή ἡ Ἱερά Παράδοση, ὡσ γνωστόν, μαζί μέ τήν Ἁγία Γραφή ἀποτελοῦν τίς δύο ἰσόκυρες πηγές τῆσ πίστεωσ μας. Εἶναι δέ Ἱερά ἡ Παράδοση αὐτή, γιατί εἶναι σέ τελική ἀνάλυση παράδοση πού παραδόθηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἰησοῦ Χριστό, ἀπό τόν ὁποῖο ἀντλεῖ καί τήν ἱερότητά της. Ἀπό αὐτή τήν Ἱερά Παράδοση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ οἱ Ἀπόστολοι κατέγραψαν στήν Κ.Δ. μόνο ἓνα μέρος ἀπό ὄσα ὁ Ἰησοῦσ δίδαξε καί ἔπραξε. Τά ὑπόλοιπα ἔμειναν στήν Ἐκκλησία ὡσ Ἱερά Παράδοση, ἡ ὁποία μερικῶσ καταγράφηκε καί σέ κείμενα Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Πέραν τούτων γιά νά διακριθεῖ ἡ Ἱερά Παράδοση ἀπό τίς λοιπές παραδόσεις γίνεται δεκτόν στήν Ὀρθόδοξη Θεολογία ὅτι ὅταν ὑπάρχει γιά ἓνα θέμα *consensus patrum* (συμφωνία Πατέρων) τότε ἔχουμε Ἱερά Παράδοση καί ἀλάθητη διδασκαλία. Πολύ δέ περισσότερο ἰσχύει τοῦτο γιά ὅ,τι πάντοτε, παντοῦ καί ὑπό πάντων ἐπιστεῦθη ὡσ δίκαιον, ὡσ ὀρθόν. Μέσα σ' αὐτή τήν ἔννοια τῆσ Ἱερᾶσ Παραδόσεωσ ἐντάσσεται ἀσφαλῶσ καί ἡ ταφή τῶν νεκρῶν, πού ἐπί δύο χιλιάδες χρόνια ἀποτελεῖ τήν μοναδική πρακτική τῆσ Ἐκκλησίας μας, ἐξαγιασθεῖσα ἀπό τούς λόγους καί τό παράδειγμα τοῦ Κυρίου καί τῶν Ἀποστόλων, καί τῶν μαρτύρων τῆσ πίστεωσ καί τῶν πρώτων χριστιανῶν, πού πολλές φορές μέ κίνδυνο ζωῆσ ἐπιδίωκαν τόν ἐνταφιασμό τῶν σωμάτων. Ἄν, ὅπως εἶδαμε, συνήθειες καί ἔθη καί παραδόσεις κ.λπ., ὄχι τόσο μακραίωνα καί καθολικά, ἔγιναν τελικῶσ δόγμα τῆσ Ἐκκλησίας μας, ὅταν ἐκινήθη σχετικό

ζήτημα ἀμφισβητήσεως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δέν δικαιούται νά παρακάμψει μονομερῶς τήν ὑποχρεωτική ταφή τῶν νεκρῶν της, σάν νά ἦταν ἓνα ἀπλό ἔθιμο ἢ μιά ἀπλή συνήθεια, διότι τό ὅλο θέμα καί πρόβλημα εἶναι ἀσφαλῶς πανορθόδοξο, μέ ἔντονο κατά τά ἀνωτέρω δογματικό χρῶμα, ὡς στοιχεῖο τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, προτείνω στήν Ἐκκλησία μας νά μήν ἀλλάξει τήν μέχρι σήμερα τοποθέτησή της, ἐκτός ἂν κρίνει ὅτι ἡ ταφή τῶν νεκρῶν εἶναι ἓνα ἀπλό ἔθιμο, χωρίς καθολικότητα καί χωρίς στηρίγματα στήν Ἁγία Γραφή, τήν Ἱερά Παράδοση καί τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, πράγμα πού κατά τήν ἀποψή μας δέν συμβαίνει, ὡς ἀποδείξαμε στήν παρούσα εἰσήγηση. Καί ἀφοῦ γιά μᾶς πρόκειται γιά ἐκκλησιαστική παράδοση μεγίστης σημασίας, γιά τμήμα τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, μόνο μία θά μπορούσε καί στό θέμα αὐτό ἡ κατάληξη τῆς παρούσης εἰσηγήσεώς μου, ὡς προτροπή πρὸς ὅλους μας: Τό τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: "Στήκετε καί κρατεῖτε τάς Παραδόσεις, ἅτινας ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν", δηλαδή νά τηροῦμε τίς Παραδόσεις πού ἀνάγονται στούς Ἀποστόλους καί τόν ἴδιο τόν Κύριο, ἀνεξάρτητα ἂν αὐτές ὑπάρχουν καταγεγραμμένες στήν Ἁγία Γραφή ἢ ἀποθησαυρισμένες στήν Ἐκκλησία πού εἶναι τό Σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ μακραίων αὐτή παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας περί τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ἔχει, φρονῶ, σαφῶς δογματικό χαρακτήρα, δοθέντος ὅτι ἐκτός τῶν ὅσων ἀναφέρθηκαν πιό πάνω ἡ Ἐκκλησία ἐξακολουθεῖ νά ἐνδιαφέρεται διὰ τόν ἄνθρωπον καί πέραν του θανάτου αὐτοῦ, γι' αὐτό καί τόν ἐνταφιάζει τελώντας καί τήν νεκρώσιμη ἀκολουθία (ἢ στέρηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς κηδεύσεως μόνο ὡς ποινή ἐπιβάλλεται), τελεῖ μνημόσυνα ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων, χρησιμο-ποιεῖ τά λείψανα τῶν ἀγίων, τά ὅποια πολλές φορές εἶναι θαυματουργά, συνεπῶς ἐντάσσονται στή σφαῖρα τοῦ δόγματος καί τῆς πίστεως γενικότερα. Ὅλα αὐτά ἀποδεικνύουν ὅτι τό ζήτημα τῆς ταφῆς ἔχει πράγματι ἔντονο δογματικό χρῶμα, εἶναι δόγμα πίστεως.